
УДК 81(477) (092)Слинько

Ніна Гуїванюк (м. Чернівці)

УЧЕНИЙ І ПЕДАГОГ І.І. СЛИНЬКО (19.06.1912 — 1.01.1994)

У статті проаналізовано творчий внесок професора Слинька Іларіона Іларіоновича у філологічну науку, його праці з історичного та новітнього синтаксису української мови.

Ключові слова: *Іларіон Слинько, видатні мовознавці, історія мови, історичний синтаксис, синтаксис сучасної української мови.*

У когорті українських мовознавців, які у другій половині ХХ ст. активно досліджували проблеми синхронної й історичної граматики, вирізняється постать талановитого вченого і педагога професора Іларіона Іларіоновича Слинька.

Народився І. І. Слинько 19 червня (у день Святого Іларіона) 1912 р. в м. Києві у родині вчителів. Тому з молодих років він вирішив продовжувати педагогічний шлях батьків, для чого закінчив у 1936 р. факультет мови та літератури Запорізького педінституту. Разом з дипломом першого ступеня здібний юнак отримав і рекомендацію в аспірантуру. Проте спочатку спробував учительського хліба. Однак, учителюючи на Запоріжжі, не покидав надій зайнятися наукою. Та його мріям завадила Друга світова війна. Після звільнення від німецько-фашистських загарбників м. Мелітополя у грудні 1943 р., як тільки відновив роботу педагогічний інститут, його запрошують викладати тут українську мову.

З 1 вересня 1947 р. упродовж кількох років він працює в Кіровоградському педінституті, долучаючись до наукової роботи. Першими науковими його спробами були рецензії на збірник вправ з орфографії та на “Граматику української мови” А. Загородського (журн. “Радянська школа”, 1947 р.), а згодом він підготував ґрунтовну рецензію на “Російсько-український словник” (“Мовознавство”, 1948 р.). У 50-х рр. мовознавець розпочав дослідження історичних писемних пам’яток української мови („Грамоти” XIV–XVIII ст., „Літопис Самійла Величка” та

© Н.В. ГУЙВАНЮК, 2012

ін.) — надійного джерела вивчення історії української мови, зокрема становлення її синтаксичної системи. У архіві вченого бачимо рукописи, зроблені власноруч, акуратно переписані та збережені у зшитках й оправлені, адже робити ксерокопії тоді не було можливості, як не було і друкованих аналогів багатьох пам'яток. Пам'ятки української мови XVII–XVIII ст. стали предметом його творчого опрацювання упродовж усього життя: натхненно перечитував давні тексти, віднаходячи в них різноманітні риси українського синтаксису. Одні з них усталилися як нормативні у літературній мові, інші залишилися в минулому як архаїчні, раритетні. Перші наукові захоплення проблемами історії української мови переросли у ґрунтовні наукові дослідження. Вчений підготував розвідку „**Часові звороти в „Літописі С. Величка**” („Наукові записки Кіровоградського педінституту”, 1951 р.), а згодом свої спостереження над „Літописом Самійла Величка” узагальнив у кандидатській дисертації „**Синтаксис „Літопису С. Величка**” (захистив у 1954 р.).

Одночасно І.І. Слинко зацікавився проблемами синтаксису сучасної української літературної мови, що засвідчує його стаття „**Способи вираження обставин**” („Українська мова в школі”, 1952 р.).

З 1956 р. по 1994 р. І.І. Слинко працював у Чернівецькому університеті, з вересня 1963 р. очолював кафедру української мови. Під його керівництвом науковці кафедри опрацьовували дві наукові проблеми: вивчення діалектів Буковини і синтаксис історичний та української літературної мови.

У травні 1971 р. у Львівському університеті І.І. Слинко захистив докторську дисертацію „**Дослідження з історичного синтаксису української мови XVII–XVIII ст. (історія предикативних, присвійних, об'єктних, просторових і часових зворотів)**”, яка в 1973 р. була опублікована як окрема монографія [6]; цій публікації передували ґрунтовні студії: „**Дослідження історичного синтаксису за пам'ятками XIV–XVIII ст. (місцево-просторові звороти)**” (Львів, 1968), „**Історичний синтаксис української мови за пам'ятками XIV–XVIII ст. (часові, звороти)**” (Чернівці, 1968); „**Історія об'єктних зворотів української мови**” (Чернівці, 1969) та ін.

Монографію „**Історичний синтаксис української мови**” (К.: Вища школа, 1973) І.І. Слинко присвятив генезису формування синтаксичної системи української мови на національній основі. Праця постала як результат аналізу значної кількості пам'яток української мови XIV – XVIII ст., зокрема грамот, актових книг, листів і універсалів, літописів, релігійно-полемічних трактатів тощо. Авторові вдалося з'ясувати історію розвитку окремих типів синтаксичних конструкцій як засобів вираження об'єктних, означальних та обставинних відношень, що їх по-різному пояснювали у той час граматисти, обґрунтувати погляд на заміну подвійних відмінків орудним предикативним чи прийменниково-відмінковими формами тощо. Для зіставлення дослідник широко залучав факти українських говорів, розмовного мовлення, подібні факти

російської, білоруської, польської та інших слов'янських мов, відзначаючи спільне й відмінне у процесах формування граматичних систем споріднених мов. Своє дослідження І.І. Слинько вибудував у діахронічному плані, ставлячи за мету „виявити справжню картину розвитку зазначених конструкцій з урахуванням усієї складності історичного процесу” (с. 4). Дослідник простежив, які саме синтаксичні форми, звороти українська мова успадкувала з мови давньоруської доби, а які виникли пізніше на національному ґрунті, які запозичені з інших слов'янських мов.

Перший розділ монографії „Історичний синтаксис” автор присвятив аналізу орудного предикативного відмінка, що поступово заступав другий називний, другий знахідний або другий давальний; йдеться і про предикативне вживання прийменникових конструкцій. Водночас на підставі достовірних джерел він переглянув деякі погляди мовознавців на окремі синтаксичні явища. Зокрема, всупереч дослідникам, які вважали, що орудний предикативний з прийменником **за** в українській мові почав вживатися тільки з XVI ст., І.І. Слинько довів, що такі звороти були відомі вже староукраїнським пам'яткам XIV–XV ст. (с. 61), щоправда зрідка, а згодом вони набули більшого поширення, особливо у релігійних творах та актових книгах. Вживання орудного предикативного І.І. Слинько пов'язував з позицією в реченні та синтаксичною сполучуваністю з дієсловами-зв'язками: на його думку, ці форми ширше вживають при напівповнозначній зв'язці, ніж при абстрактній. Дослідник зазначив, що в пам'ятках ділового характеру звороти з другим називним домінують над зворотами з орудним предикативним. Проте в пам'ятках інших жанрів з XVI ст. конструкції з орудним предикативним набувають поширення і переважають над конструкціями з називним. Цікаві спостереження та уточнення зробив І.І. Слинько щодо історії присвійних зворотів. Зокрема, він ствердив, що присвійні прикметники в староукраїнську добу використовували набагато вільніше, ніж пізніше; з присвійними прикметниками почав конкурувати родовий відмінок із значенням належності, проте його вживання в українській мові було менш продуктивне, ніж, наприклад, у російській.

Глибоко проаналізував І.І. Слинько історію конструкцій з об'єктним значенням, на великому фактичному матеріалі він підтвердив думку, що безприйменникові конструкції з об'єктним значенням вживали в староукраїнській мові значно частіше, ніж у сучасній українській літературній мові. Проте згодом, з розвитком мови, вони поступилися місцем прийменниковим формам, які точніше передають відповідне значення чи синтаксичні відношення.

Закономірно, що така ґрунтовна праця І.І. Слинька була високо поцінована фахівцями. Відомий історик мови І.М. Керницький у рецензії на цей підручник („Мовознавство”, 1974) відзначив: “Уперше в українському мовознавстві так старанно і ретельно зібрано й систематизовано великий фактичний матеріал різних жанрів з українських пам'яток староукраїнського періоду, на підставі якого чітко і вдало

схарактеризовано процес розвитку названих синтаксичних конструкцій”, — і далі, — “ця праця вже своїм фактичним матеріалом, старанно дібраним і систематизованим, має важливе значення для вивчення важливих проблем з історії українського синтаксису” (с. 88–89).

Досвід І.І. Слинька — історика мови — придався під час колективної праці **“Історична граматика української мови”** (К.: Вища школа, 1980; співавтори — М.А. Жовтобрюх, О.Т. Волох, С.П. Самійленко, І.І. Слинько), що стала надійним підручником з історії української мови для студентів-філологів.

Цінним теоретичним доробком професора І.І. Слинька збагатилася наука та синтаксис сучасної літературної мови; він прагнув знайти відповідь на низку важливих питань, зокрема й на питання про одиниці як предмет наукового вивчення (ця проблема досі залишається дискусійною). Учені шукають відповідь на неї ще з часів античності, називаючи синтаксичними одиницями слово, словоформу, словосполучення, речення і навіть текст. Для усвідомлення сутності синтаксису, зауважував І.І. Слинько, не досить перелічити його основні одиниці; необхідно звернути увагу на те спільне, що об’єднує ці одиниці в граматичну структуру мови. При цьому варто враховувати, що синтаксичні одиниці різних рівнів пов’язані між собою як у системі (структурі) мови, так і в реалізації, її функціонуванні у мовленні. Питанню про предмет синтаксису І.І. Слинько присвятив спеціальний посібник **„Синтаксис сучасної української мови”** (Чернівці, 1978), у якому проаналізував відомі досі погляди на предмет синтаксису. Професор І.І. Слинько визначив синтаксис як частину граматики, яка вивчає „систему одиниць різних рівнів — словосполучень, простих речень, складних речень і складних синтаксичних єдностей, що створюють структуру мови для її функціонування” (с. 25). Він обстоював комплексний аналіз синтаксичних одиниць, єдність формально-граматичного, семантичного і комунікативного.

Професора І.І. Слинька, цікавило становлення засобів вираження присвійності в сучасній українській мові, дієслівне та прикметникове керування, кореляція активних і пасивних конструкцій. Він добре знав історію вивчення цих питань, простежував за історичними пам’ятками функціонування присвійних прикметників, родового та давального відмінків приналежності, як і особливості дієслівного керування. Зазначимо, що навколо питань їхнього вживання в сучасній українській літературній мові точилися суперечки. Тому дослідник запропонував своїм учням з’ясувати низку дискусійних проблем: вивчити особливості дієслівного керування в сучасній українській літературній мові Метр доручив М.Ф. Кобилянській, систему засобів вираження присвійності — Н.В. Гуйванюк, історію пасивних зворотів — С.С. Перепелиці; згодом ці дослідники захистили свої дисертації під високою рукою Професора!

Головним аргументом у встановленні наукової істини, на думку І.І. Слинька, є великий за обсягом і переконливий мовний матеріал, який здатен підтвердити сформульовану гіпотезу. Його, зокрема, цікавило

співвідношення предикативних відмінків в іменних присудках, синтаксичні функції інфінітива, відмінкове керування, засоби вираження прямого додатка, вчення про іменні односкладні речення, синтаксична парадигма речень тощо. Цим питанням дослідник присвятив низку статей. Науковим працям вченого притаманне глибоке зацікавлення проблемою, всебічне вивчення оцінок і поглядів багатьох мовознавців, намагання висвітлити проблему по-новому, при цьому не нав'язуючи своєї думки, а лише зацікавлюючи нею інших. Тому для своїх наукових статей І.І. Слинько обирав насамперед теми проблемні, мало розроблені, що спонукало до наукових дискусій. Звідси — його прагнення дати своїм розвідкам назви у формі питальних речень: „**Сполучник чи сполучне слово?**” (“Українська мова і література в школі”, 1987, № 4), „**Чи є односкладні речення?**” (Мовознавство, 1989, № 4), „**Другорядні чи поширюючі члени речення?**” (Мовознавство, 1990, № 2) та ін. Зокрема, він пропонував замінити термін “другорядні члени речення” терміном “поширюючі члени”, або “поширювачі”, оскільки основне їх призначення — поширювати мінімальну структуру речення означеннями, додатками та обставинами. Односкладні речення І.І. Слинько називав „одноядерними”, оскільки вони мають один предикативний центр — одне „ядро” речення.

Актуальними для системного аналізу синтаксичних одиниць є статті І.І. Слинька про парадигматичні відношення в системі простих і складних речень: вивчення синтаксичної парадигматики — важливий і мало досліджений аспект аналізу мовних одиниць. По-новому професор підійшов і до питання напівпредикативних зворотів та сурядних рядів членів речення, як і до проблеми відмінка (розглядав у контексті семантичної структури речення), теорії синтаксису (ввів поняття *комунікати* — окремі висловлення, що не відповідають певному граматичному зразку, як речення-висловлення).

Читаючи основні курси та спецкурси для студентів Чернівецького університету, професор І.І. Слинько постійно намагався поєднувати досягнення наукової теорії з практикою викладання української мови в школі, наполягав на внесенні змін у навчальні програми, структуру та зміст шкільних підручників. Свої міркування з цих питань він виклав у спеціальній статті „**Чи все зроблено для перебудови шкільного синтаксису?**” (Мовознавство, 1991).

Лебединою піснею стала одна з найповніших і найкращих праць професора Слинька, колективна монографія, яку він написав у співавторстві з Н.В. Гуйванюк та М.Ф. Кобилянською, — „**Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання**” (К.: Вища школа, 1994), що здобула визнання і високу оцінку В.М. Русанівського, Ю.О. Карпенка, В.В. Явір, К.Г. Городенської, Д.Г. Бучка, С.І. Дорошенка та інших мовознавців.

Часто і захоплено розповідав І.І. Слинько викладачам кафедри про ту чи ту нову працю, яку він сам прочитав. Тут же намагався пристосувати нові відомості до своїх лекцій, кожного року він оновлював

читаний цикл лекцій, тому викладачі, які вели практичні заняття, постійно відвідували його лекції, аби збагнути глибше те нове, чим лектор завжди збагачував виклад уже відомої теми.

І.І. Слинько докладав зусиль для розвитку синтаксичної науки в Україні, організовуючи наукові конференції й семінари. Він був людиною виняткової самодисципліни, ініціативним організатором філологічної науки на Буковині, вимогливим і доброзичливим вихователем педагогічних і наукових кадрів. Його праці збагатили вивчення історичного та сучасного синтаксису новими концептуальними положеннями та висновками.

Понад сто наукових праць — такий науковий набуток професора І.І. Слинька. Серед них 7 монографій, підручники та навчальні посібники для університетів, наукові статті, опубліковані в авторитетних виданнях. Ці праці позначені високопрофесійним рівнем, відповідальним ставленням до мовних фактів, аргументованістю і всебічною обґрунтованістю висновків.

Така модель ставлення до науки забезпечила тривалу в часі актуальність праць Професора, націленість багатьох сформульованих ним проблем на перспективу, заклала міцні підвалини наукової школи.

Nina Guyovanyuk (Cherniotsi)

A SCIENTIST AND A TEACHER I.I. SLYN'KO
(19.06.1912–1.01.1994)

The creative contribution in philological science of the professor Ilarion Ilarionovych Slyn'ko and his works about historical and newest Ukrainian syntax are analysed.

Key words: Ilarion Slyn'ko, prominent linguists, history of language, historical syntax, syntax of modern Ukrainian.

Мовна мозаїка

ПРО ВЕЛИКУ І МАЛУ ЛІТЕРИ В НАЗВАХ ВУЛИЦЬ

Усім відоме правило, що назви вулиць потрібно писати з великої літери. Однослівні назви вулиць так і пишуть, а двослівні — не завжди. Іноді друге слово вживають з малої літери. Це — помилка. Запам'ятаймо, якщо обоє повнозначних слів уходять до складу власної назви, їх потрібно писати з великої літери, з малої пишемо родові назви, до яких належать слова *вулиця, бульвар, проспект, майдан, площа, провулок, спуск, узвіз* та ін., напр.: вулиця **Велика Васильківська**, вулиця **Мала Житомирська**, вулиця **Академіка Кримського**, вулиця **Маршала Тимошенка**, вулиця **Композитора Лятошинського**, вулиця **Сім'ї Хохлових**, проспект **Героїв Сталінграда**, проспект **Червоних Козаків**, проспект **Академіка Глушкова**, проспект **Дружби Народів**, провулок **Цимбалів Яр**, спуск **Протасів Яр**. У деяких назвах вулиць збереглися слова на зразок *вал, яр, ворота, тік, затон, клин* тощо, які вже не сприймаємо як родові назви, тому їх пишемо також з великої літери, пор.: вулиця **Верхній Вал**, вулиця **Ярославів Вал**, вулиця **Протасів Яр**, вулиця **Боричів Тік**, вулиця **Княжий Затон** та ін.

Катерина Городенська